

Mindent Istennek köszönhetek

Dr. Czopf Józsefné dr. Horváth Éva (Velem, 1939)

Az oroszok elől menekülő nyilasok 1944 telén Velembe hozták a Szent Koronát. A Stirling-villa mögött ástak egy szép föld alatti folyosót, bunkerfával bélelve, és ott őriztették koronaőrökkel. Amikor továbbálltak, a falusiak szétszedték a bunkerfát, és ki-ki újrahasznosította.¹

Hoztak egy áramfejlesztő gépet is, így azokban a házakban, ahova beköltöztek, lett villanyvilágítás. Azt gondolhatták, mivel Velem zsákfalu, ott védett helyen lesznek. Nem nagyon barátkoztak a helybeliekkel. A gyerekeik sem játszottak velünk. Nyilván ez meg volt nekik hagyva. Külön szánkóztak saját szánkójukkal, mi a ródlit nem ismertük. A húgomnak és nekem csak olyan egyszerű falusi szánunk volt, amit apukám készített nekünk. A menekülésük után a nyilasok otthagyták hosszú szánkójukat, a falu összes gyereke azt használta.

Mi a Fő utca 9. számú házban laktunk, a hanglábbal szemben. Akkor még megvolt szüleimnek a kis vegyeskereskedése, ahol anyukám állt a pult mögött. (Kilenc-tíz éves koromban én is kiszolgáltam a húgommal a vevőket.) Apukám egy egylovas féderes (könnyű szekér) kocsival szerezte be az árut Szombathelyen egy kedves zsidó nagykereskedőnél. Az utca felőli alsó szobában körülbelül 1943-ban apukám néhány napig egy zsidó férfit bújtatott.

Amikor a nyilasok Velembe érkeztek, az üzlet melletti szobából a nagymamámnak, Horváth Jánosnének ki kellett költöznie. Abban a szobában rendezték be ugyanis Endre László államtitkár irodáját. Beszerelték neki a telefonvonalat is. Endre László nem tartott velünk semmilyen kapcsolatot; csendben dolgozott segítőivel. Délben elment valahova ebédelni, aztán visszajött, és folytatta munkáját.

Egyszer megkérte apukámat: menjen el a tehenéért. Apukám Velemtől úgy 50 kilométer távolságból hazavezette „Fánit”. Emlékszem,

ahogy ez a tehené nézett hatalmas szemével. Esze is volt: először a szomszéd tehenek elől ette el a szénát, csak utána a magáét. Rengeteg tejet adott. Endre László a Kapiller családnál lakott, ahol később felakasztotta magát az udvarban. Ezt az idősebbek mondták.²

Óriási tél volt akkor. Közmunkára osztották be az embereket, akiknek szinte egészen Kőszegig el kellett lapátolniuk a havat az útról. A házak előtt is két, két és fél méter magas hófalak emelkedtek.

A nyilasok otléte alatt jártak hozzánk a boltba magas, jóképű férfiak is. Amikor egyikük egyszer kivette a pénztárcáját a belső zsebéből, anyukám – talán túl bátran, megfogva a kabátja szélét – csodálkozva felkiáltott: „Jé! Maguk koronaőrök!” (Telente Budapesten volt a Görgey családdal, onnan ismerte a koronaőröket.)

„Horváth néni! Ezt nem szabad senkinek tudnia! – szolt rá az egyik. – Ne mondja senkinek!”

Anyukám nem is mondta, később tudtuk meg tőle.

Endre László irodájában rengeteg irat (sok fontos állampapír) maradt. Miután a nyilas kormány az oroszok elől Nyugatra menekült, az ott hon maradt nagymamám, Horváth Jánosné félt, hogy bajunk lesz a papírok miatt, ha megérkeznek az oroszok. Ezért jól megrakta velük a kemencét, így sütötte a húsvéti kalácsot, azt aztán a Vörös Hadsereg harcosai ették meg.

Jövetelük előtt az egész falu kivonult az erdőbe, a Hosszúvölgy elejére. A férfiak ácsolta ágyakat csalittal, száraz falevelekkel raktuk meg, és ponyvát terítettünk rájuk. Azokon aludtunk. Teheneket is vittek föl, hogy tudjanak fejni a gyerekeknek. A várakozás közben nagyokat játszottunk.

Öt és fél évesen láttam Szombathely bombázását (amerikaiak bombázták), pedig 18 kilométerre van Velemtől. A lesötétített faluból a szüleink flaneltakaróba takarva vittek ki minket húgommal a kicsit távolabb, 600 méterre levő pincénk többemeletes almaágyaiba, amelyek gerendákból és

deszkákból készültek, és ott aludtunk. Útközben erősen, sárgásan fénylő volt Szombathelyen az égbolt, mert – mint mondták – repkedtek a város fölött a Sztálin-gyertyák. Szombathely nagy része égett, a székesegyház is.

Az oroszok is jól belakták a falut, de nem anynyian, mint a nyilasok. Öten betelepedtek hozzánk, ugyanabba a szobába, amelyikben nem sokkal azelőtt Endre László tevékenykedett. Egyiküknek civilben tanító volt a foglalkozása, egy kicsit beszélt németül. Így anyukám tudott vele értekezni. Ma is előttem van ennek az orosz tanítónak az arca, nagy bajusza volt; engem az ölében hordozott hatéves koromban a faluban, és nagy csokor orgonát szedett nekem. Én nem féltem tőlük, de a húgom nagyon. Anyukám egy nagyon nagy láboshoz főzött nekik, amit a földön körülültek, és úgy – tányér és gyakran evőeszköz (ezalatt kanalat kell érteni) nélkül, a láboshoz – ettek. Onnan tudom ezt, hogy be-bemerészkedtem oda anyukámmal, és láttam. Előtte azonban anyukámnak a szemük láttára mindig meg kellett kóstolnia az ételt.

A katonák szuronyaikkal rendszeresen böködték a pajták szénáját italt, eldugott, borral teli hordókat keresve. (Ettől tartva apukám korábban leengedte a borát a kútba, de aztán valamiért kihúzta. A hordó sárosan a kút mellett állt, nem is gyanakodtak, hogy mi lehet benne.)

Még ott voltak az orosz katonák, amikor a falu lakossága lassan visszamerészkedett a házakba, ahol addig csak néhány öreg lakott. Úgy emlékszem, senkinek sem esett bántódása. Amikor továbbmentek, apukám lovát elvitték, de ők is otthagytak valamit: egy gumi nélküli biciklit. Velem összes gyereke sorban állt, hogy mehessen vele egy kört a réten, ami tele volt vakondtúrással. Akkor tanultunk meg biciklizni.

Az üzlet teljesen kiürült. Apukámnak maradt egy tehene, de azzal nem lehetett Szombathelyre menni áruért. A zsidó nagykereskedőket elvitték Auschwitzba, meg is sirattuk őket, különösen apukám. Elhurcolták Velemből a Stirling családot is.

Amikor 1916 körül meghalt a zsenyei nagyapám, Németh István, és ott maradt a család férfierő nélkül, a nagymamám, Maráci Anna hazahívta anyukámat Pestről. Anyukám ugyanis Pesten polgárba járt négy éven keresztül, mert egy

gyermektelen nagybácsija és felesége, akiknek ikerfia torokgyíkban (diftéria) meghaltak, örökbe akarták őt fogadni. Anyukám tanítónő szeretett volna lenni, de így le kellett mondania a továbbtanulási terveiről. Nyolcan voltak testvérek, először három lány született (anyukám 1906-ban a harmadikként), majd öt fiú.

Szüleik szegény parasztok voltak, húst alig ehettek. Ha mégis, az a fiúk ügyességének volt köszönhető. Hatalmas akácos húzódott a házuk mögött. Ott ültek el este a fácánok a fákon. A fiúk egy bot végére ónt raktak, és azzal leütötték a már félig alvó szárnyasokat. A Rábában pedig folyamatosan fogták a halakat. A nagybátyáim közül többen csendőrök lettek, mert jóvágású, magas fiúk voltak. Ebből nekik *később* nem lett bajuk. Édesanyám Imre nevű testvére Győrben, a hajóállomáson dolgozott, Antal Vasvárra nősült, Lajos orosz fogságba esett (csak őt vitték ki a frontra), szabadulása után visszakerült Zsenyenyére. Jóska fiatal korában meghalt, mert leesett a padlásról egy zsák búzával. Pista Sopronba házasodott. Anna nevű nővére Vépére ment férjhez, öt gyermeke született, és egyik fia, Imi huszonegy évesen gyomorvérzésben halt meg a Szombathelyre tartó mentőben. Másik nővére, Mariska Budapestre ment férjhez egy vasutashoz. Előtte ő is Budapesten dolgozott valakinél szolgáloként.

A zsenyei nagymamám rendkívüli asszony volt. Őrzött egy kivonatolt képes Bibliát. Azt olvasgatta, tanulmányozta, és a belőle leszűrt tanulságokat így foglalta össze: „Isten azt mondta az embernek: Nézd, én fölruházlak téged okos ésszel, elmével. Vigyázz magadra, én megőrizlek! De ha kútba ugrasz, nem húzlak ki.”

Nyolcadik gyermekét otthon szülte, egyedül. Mire hazajött a család a mezőről, megfüröszttötte az újszülöttet, ellátta a köldököt, és bepólyálta gyermekét. Ezután a faluban még kilenc gyereket segített a világra, mert szívesen hívták vajúdó asszonyokhoz: „Németh néni, jöjjön gyorsan, mert maga ért hozzá!” Autodidakta bába lett.

Amikor Pisti fia udvarolt egy nála jóval idősebb hölgynek, megmondta neki: „Édes lányom, ne menj hozzá a fiamhoz, mert nem fog megbecsülni téged!” Mégis hozzáment, el is romlott a házasság.

Egyik lánya, Mariska mindig csinosan felöltözött, amikor udvarlója zsenyei házukban –

gyakran – meglátogatta, és hűgával, anyukámmal szolgáltatva ki kettőjüket. A nagymama megkérdezte ettől az udvarlótól egy alkalommal, amikor már sokadszor náluk vendégeskedett. „Édes fiam, most már nyilatkozzon: miért jön?” Az udvarló nyilatkozott: „Németh néni! Szeretném megkérni – Mariskának udvarolt! – a Teruska (anyukám) kezét.”

„Jaj, édes fiam – válaszolt a nagymama –, ez nem vadkörte, hogy válogasson benne!”

Féltek tőle, ha Zsenyén bement a tanácsházára. Egyszer beidéztek, és közölték vele a döntést: „Németh néni, az akácósát ki fogjuk vágni, mert szükség van a fára.” A nagymama egyetértően bólintott: „Édeseim, rendben van. De kettőt hagyjanak meg, ahova majd magukat felhúzzák, ha vége lesz ennek a kommunizmusnak!” Nem merték bántani. Idős korára, 1962 körül elvittük Velembe.

Anyukám rendkívüli kezűgyességgel rendelkezett; tizenkét évesen megtanult varrni, a vizsgára a felnőtt lányok között a legszebb férfiinget vizsgadarabként ő varrta, utána otthon öt öccsének is ő varrt. Majd pedig egy vasvári nagykereskedő lányának a stafírungjára az összes csipkét (sok métert) ő neccelte.

Tizennyolc éves kora körül lett Görgey Artúr unokaöccsének, Görgey Józsefnek³ a belső szobalánya. Görgeyéknek Zsenyén volt a kastélyuk, Budapesten pedig egy lakásuk, ahová télen felköltöztek. A nyarakat Szigligeten töltötték, egy villában. Anyukámat is magukkal vitték, akinek szép emlékei maradtak arról a kilenc évről, amit a zsenyei kastélyban szolgált. A nagyobb eseményeken – ezt sokat emlegette – ő fogadta a vendégeket. Görgey a szobájába mást nem engedett be, csak anyukámat. A Görgey lányokkal és édesanyjukkal nem alakult ki közvetlen kapcsolata, de Görgeyt, aki anyukámat Teruskámnak hívta, úrként emlegette, és nagyon kedves, jó embernek tartotta.

Amikor harmincnyolcban anyukám Velemben férjhez ment, Görgeyék kérelték, hogy maradjon; nem akarták, hogy elhagyja őket. Értékes állóórát kapott tőlük nászajándékba. Anyukám megspórolt pénzéből (200 pengőből, ez akkoriban soknak számított) nyitotta meg apukám a vegyeskereskedést. A Hangya szövetkezet⁴ be rendezését vették át, amikor az megszűnt. Anyu-

kám szolgálta ki a vendégeket, de az árut apukám szerezte be. Hajnali 3-kor befogta a lovát a féderes kocsiba, ő maga Szombathelyig aludt, a ló pedig a nagykereskedő háza előtt megállt, és nyerített, jelezve gazdájának, hogy megérkeztek. A zsidó kereskedő kinyitotta a kaput, apukám föl pakolta az árut, közben a kereskedő felesége megfőzte neki a teát, és miután megitta, hazaindult.

Apai nagyapám, Horváth János az első világháborúban súlyos reumás lett. A falu végén, az Imbósnak nevezett területen sohasem fagyott be a víz. A helybeliek gyógyhatásúnak tartották. Onnan hoztak haza iszapot, forró vizet öntöttek rá a konyhában fölállított nagy dézsában, abba ültették a nagypapát. (Erről persze nem lehet emlékem, csak az elmondásuk alapján tudok róla.) Valamit használt neki, de a magas és kezeletlen vérnyomása miatt ötvenhét évesen agyvérzést kapott, és egy hét alatt belehalt.

A velemi nagymama sokat küszködött, öt gyereket szült, és még követ is fejtett a zsuppos ház átépítéséhez. Legidősebb lánya, Mariska nagynéném szent életű asszony volt. Apukám második gyermeként, 1909-ben született. Pisti (állítólag zseni) tizenkét évesen szívbetegségben meghalt. A nagymama a hátán hordta át Rohoncra, egy ausztriai kisvárosba; az ottani orvos kezelgette, de nem tudta megmenteni. Lujza, apukám húga tizenegy hónapos korában tüdőgyulladásban halt meg. Az antibiotikumot még nem ismerték abban az időben.

Apukám legfiatalabb húga, Anna először Velemben, majd Bozsokon lett postamester. A postatiszti főiskolát kitüntetéssel végezte el, ő lett a keresztanyám. Versekét is írt. Egy bozsoki férfihez, Grünwald Rezsőhöz ment feleségül, akinek Bozsokon szintén volt egy kis üzlete, és eleinte a postamester is ő volt ott. Valaki megrágalmazta, hogy nyilas volt. Nem volt az, mégis három hónap börtönre ítélték. Egymás után születtek a gyerekeik, azért húzta-halasztotta a büntetés letöltését, de amikor a negyedik gyereket várta a keresztanyám, elhatározta, hogy leüli. A börtönben hasífuszt kapott, és belehalt. Keresztanyám úgy szülte meg Jancsit, hogy már nem élt a férje.

Apukám jókedélyű, átlagon felül szorgalmas és szelíd ember volt. Még legénykorában elesett

biciklivel egy út menti – útjavításhoz koporsófedélszerűen lerakott – bazaltkockakő-rakáson, és eltörte a könyökét. A törés rosszul forrt össze, ezért az orvos újra eltörte, ám még rosszabb lett. Ez egész életében hátrányt jelentett a kaszálásnál és minden falusi munkánál. Nagyon elfáradt, de azért szorgalmasan és sokat dolgozott. Emlékszem, hogy kalapját levéve imádkozott, mielőtt vetni kezdett. Most is előttem van, amint a vállára hajtott zsákból szórja a magot. Még nőlen korában telente a KALOT előadásaira⁵, tanfolyamaira is eljárt, ahol sok mindent megtanult (például gyümölcsfát oltani, rózsát szemezni, szőlőt gondozni, méhészkedni).

Őt is besorozták, de mivel alkalmatlannak bizonyult a fegyveres szolgálatra, fölmentették. Az ő korosztályából a falubeliek közül egyedül ő maradt életben a háború alatt. Kiegyensúlyozott, jókedélyű ember volt.

A velemi (apai) nagymama velünk lakott. Egyik héten a Bozsokon élő özvegy lányának vitte a hátán a nálunk termelt élelmiszerekből (mákból, dióból, lisztből, babból...) összeállított csomagot, a másik héten a Kőszegen élő lányának, Mariskának, aki szintén özvegyen nevelte két kisfiát. A férje nem jött vissza az orosz frontról. Egyszer meglátogatta egy férfi, és elmondta neki: mellette fagyott meg az ura. Mariska néni ezt sok évig nem hitte el, hanem várta őt. A kőszegi fiúkéllégium konyháján dolgozott, éjfél körül járt haza. A háború előtt a Királyvölgy fölött – nevezetesen, szép hely Kőszegen – volt az egyik kocsmájuk, a másik bent a városban. Amikor elvitték Mariska néni férjét a háborúba, a kocsmák bezártak.

1951-ben halt meg a velemi nagymama, amikor tizenkét éves voltam.

Mariska néni és fiai a belvárosi kocsmájukban kantint rendeztek be az orosz tisztok számára. A fiúk tudták, hogy van egy ajtó az ő egyetlen szobájuk és az ivóhely között, de az egy nagy konyhaszekrénnel volt elzárva. A kantin italtartó polcát a másik oldalon az ajtó elé tették az új bitorlók. A fiúk éjjel elhúzták a szekrényt, amikor édesanyjuk még munkában volt, kinyitották az ajtót, és iszogattak a likőrökből. '53-ban, amikor ezek történtek, ott laktam náluk, mert „kulák” származásom miatt nem vettek fel a kollégiumba. Nagyon izgultam e miatt a kaland miatt.

A velemiek jórészt a nyaralókból éltek, akikkel nyáron megtelt a falu. Még Karcagról is jöttek, mert Velem levegője olyan híres volt! A Schneeberg és a Rax hegyek felől a völgyeken át beáramlott az alpesi levegő, amelytől a tüdőbeteg vagy asztmás gyerekek szépen gyógyultak. Anyukám is nyaraltatott betegeket, többek között az egyik szombathelyi bankigazgató kislányát, akinek nagyon gyenge volt a tüdeje. Gyerekkori tbc-je lehetett. Eleinte anyukám talicskán toltta, mert menni sem bírt. Állandóan savót itatott vele. És a kislány meggyógyult! Hálából a bankigazgató egy zsák sót küldött. Apukám azzal indította újra az üzletet. Vitték a sót, mint a cukrot!

A gyógyturizmus a határsáv⁶ bevezetéséig tartott. A hatóság ugyanis akkor megtiltotta az idegeneknek az odautazást.

Apukámnak a bolt mellett 12 hold földje is volt. Hogy kuláknak nyilvánítható, mivel minden faluban kellett kuláknak lenni, teljesen szabálytalanul hozzáírták a húga és a nővére földjének aranykorona-értékét. A postás öccse lehallgatott egy titkos telefonbeszélgetést, és megmondta apukámnak, hogy államosítani akarják a boltot, bennünket pedig visznek a Hortobágyra. (Lehet, hogy valakinek fáj a foga a házunkra.)

Jártak a boltba (akárcsak korábban a Szent Korona védelmezői) határőrök is. Többnyire alföldi származásúak, még mezőkövesdire is emlékszem. Ott melegedtek egy kicsit, anyukám megkínálta őket süteménnyel, majd összekészítette nekik, amit kértek. Ők rakták be a régi ablakot az üzletajtó helyére, az odavezető háromfokú betonlépcsőt pedig elválasztották a faltól, és behúzták az udvarba. (Virágokat tettünk rá. A mai napig ugyanott van ez a lépcső, a diófa előtt.) Amikor megérkeztek a házunkat államosítani akaró személyek, addigra a szüleim mindent kipakoltak a boltból, már nem volt más, csak egy üres szoba. Ettől egy kicsit megzavarodtak. Mitévők legyenek? Házkutatást tartottak, és a padláson találtak egy kockacukros dobozt, benne néhány tubus fogkrém, cipőfűző, képeslapok, palavessző... ezeket az apróságokat 800 forintra értékelték. Apukámat behívták a kőszegi ÁVO-ra, ahol egy verekedős ávós faggatta. Nagyon féltünk, hogy megverik, de nem láttuk rajta ennek nyomát, amikor hazajött. Soha nem em-

lítette, hogy bántották, de az is lehet, hogy nem merte elmondani. Nyolc hónap felfüggesztett börtönt kapott.

Többször elismételte, amikor már semmije sem volt: „Nem baj, Évikém! Hallottam valakitől, hogy akkor lesz vége a kommunizmusnak, amikor mindenkinek csak anyyija lesz, amit talicskán el tud tolni.” (Megérte a végét! Nagyon örült parányi nyugdíjának.) Megalakult Velemben is a kommunista párt, titkára egy családjával újonnan beköltözött napszámosasszony lett; ő aztán hatalmaskodott.

A gabonát, amit learattunk, és kérékbe kötve keresztetekbe raktunk, nem vihettük haza a mi kertünkbe vagy a pajtánkba, hanem a falu végébe, a pusztára kellett hordani.

A harangláb tornyából fölváltva minden családnak – beosztás alapján – kötelező volt figyelni a környéket, hogy valaki nem gyújtja-e fel a határt. Mindenki ellenséget láttak, és mindig szabotázsakcióktól tartottak. Mi is örködtünk a toronyban; saját magunktól is védtük a termést!

Nem számított, hogy neked elég van-e, mindentől le kellett adni. Emlékszem, a Fúteleki-majorban vettünk tojást, zsírt, húst..., hogy eleget tehessünk leadási kötelezettségünknek. Magas adót kellett fizetni, de nem volt a szüleinknek anyyi pénze. Ezért már fiatalon napszámba kellett járnunk. Tizenegy évesen az erdőgazdaságba jártam napszámba a másfél évvel fiatalabb húgommal, aki nálam jóval erősebb fizikumú volt. A facsemeték „ágyát” kellett sarlóznunk, hogy a tüske ne nője be. A tyúkoknak sem jutott elegendő élelem. A tölgyesekben dobozsámra szedtük nekik a cserebogarakat. Télen a velemiek nagy része makkot gyűjtött az erdőben, hogy megfőzve azzal etesse meg a leadandó disznaját.

Gimnazista koromban a szünetekben a határsávba jártam dolgozni. Ez hajnali négyórai felkelést jelentett. A Hörmann-forrásnál gyülekeztünk, ahonnan fegyveres határőrök kísérték bennünket a munkahelyre. Gyönyörű környezetben (az Írott-kő közelében is) kapálták az asszonyok, és gereblyézték a gyerekek a sávot. A kétsoros szögesdrót közötti aknákat olyankor a katonák hatástalanították. Ennek ellenére többször előfordult robbanás miatti sérülés, egy határőrnek fél karját levitte egy akna. Egyszer a Mentő-part –

egy meredek hegyoldal – alján, a Tündér-kút felől durranás hallatszott. A katonák fegyverüket megragadva a fák fedezékében közelítették meg a fel-tételezett szabotázsakció helyszínét. Ott aztán kiderült: anyukám házilag készített, a forrás vízében hűtött barna söre rúgta ki a dugóját az üvegből.

Kapni szinte semmit nem lehetett; de apukámnak még a régi időkből maradt Szombathelyen egy-két kereskedő ismerőse, azok – ha jött nekik ruhaanyag vagy cipő – üzentek neki. Évente egyszer-kétszer mentünk be a városba, és anyukám egész évre megvette a legszükségesebbeket.

Apukám kuláksága miatt köteles volt befogni a szekérbe vasárnap is és segíteni másnak behordani a termést. Emlékszem, a velemiek kint ültek a házak előtti kispadokon, én pedig szégyenkezve vezettem előttük a szekérbe fogott teheneket.

Nem engedték a disznóvágást. Aki tehette, titokban hizlalt egy-egy disznót. Anyukám nagyon jól tudott bánni velük, alig sírtak, amikor kihúzták őket a hidasólból.

Három rádió volt a faluban: a tanítónak, a postásnak és nekünk; a miénk telepes volt, amit fel kellett tölteni. Ez a nyilasok által otthagyt villanymotornak köszönhetően lehetséges volt. Amikor zajlott a háború, hozzánk jöttek rádiót hallgatni az idős férfiak, akiket nem vittek el katonának, és nálunk tudakolták, „hogyan áll az orosz front”. Anyukámnak maradt polgárista korából egy térképe. Ezen tudta megmutatni a front állását a rádióhallgatóknak.

Voltak besúgók (összesen huszonketten, mint később megtudtuk) a faluban, és közülük néhányan este odalopózkodtak az ablakok alá, és füleltek, hogy az emberek nem hallgatják-e a Szabad Európa Rádiót. Apukám elkapott egyet, később pedig a kutyánk zavart el egy másikat.

A háború után, körülbelül '48-ban elrendelték a rádiók beszolgáltatását. Apukámat kötelezték, hogy szedje össze Velemben és környékén a készülékeket, és adja le. Apukám vitte a rádiókat a leadás helyére, Kőszegre, de a Hersics-malom vastag kerítésénél megállt. Kiszedett néhány követ, és a helyükre betette a mi telepesünket. Visszafelé pedig kivette, és hazavitte. A rádió zavarása ellenére állandóan a Szabad Európát hallgatta, és bízott abban, hogy Amerika segít nekünk megszabadulni a kommunizmustól.

A szombathelyi szovjet laktanya tisztjei közül többen megpróbálták átszökni Ausztriába a velemi határsávon át. Olyankor a faluban is ke-resték őket. Többször tartottak nálunk is éjszakai razzíát. Még a szalmazsákot is átvizsgálták.

Amikor megalakult a téesz az '50-es években, apukám rövid ideig munkapontokért dolgozott a téesz földjein, majd rövidesen kinevezték raktárosnak, mert ő tudott számolni. Szekerestől lemérte a szállítmányt a hatalmas mázsán, a lera-kodás után pedig a szekeret üresen visszamérte. Ilyenkor a saját leadott gabonájából leemelt annyi zsákot, hogy legyen mit vetni a következő évben.

A velemi iskola egyetlen tanteremből állt, és heti váltásban 4-4 osztály tanult délelőtt, illetve délután. Összevont osztályok voltak: délelőtt az 1–4. osztály, délután pedig az 5–8.

Egyszer például Kossuthról beszélt a falusi tanítóm. Én soha nem kedveltem Kossuthot, már akkor Széchenyi-párti voltam, akiről tudtam, milyen nagy dolgokat vitt véghez: Tudományos Akadémia, Lánchíd, könyvtárak, folyószabályozás... A képesítés nélküli 17 éves tanítóm ilyeneket mondott: „A nép valósággal őrjöngött Kossuth beszédei hallatán.” Én nevetgéltem ezen, és mással is bosszantottam, ő meg mogoróvesszővel a fejemre is vágott. Föltérdeltetett a padra, két hasábfára, és fel kellett tartanom a karomat. Ennek ellenére kedveltem, mert sok jó szándék volt benne. Az ő keze alól a velemi gyerekek alapvető ismeretek nélkül kerültek a középiskolákba. (Hatfős osztályomból öten továbbtanultunk: négy a kőszegi Jurisich Miklós Gimnáziumban, egy pedig Szombathelyen, a Kereskedelmiben, utána pedig főiskolán, illetve egyetemen.) Térképet például nem láttunk a középiskola előtt. (Én ugye nézegettem volna otthon anyukám polgárista térképét, de amíg az megvolt nekünk, kicsi voltam még.) Kábé egy félév alatt ledolgoztuk a hátrányunkat.

Szürkületkor voltak az énekórák, amikor már alig lehetett látni a tanteremben. (A nyilasok ugyanis otthagyták a faluban az áramfejlesztőjüket, amit egy villanszerelő kezelte. Sötétedéskor bekapcsolta az áramot – Velem volt az első falu az országban, amelyben villany világított! –, és amikor öreg este lett, három lámpapislogás után kikapcsolta.) Tanárunk énekelni nem tudott, egy harmóniumon pötyögte le a megtanítandó ének dallamát, de néhány jól éneklő iskolatársam kiegészítette.

A fiatal tanító feleségül vette a szintén Kőszegről származó – nála kilenc évvel idősebb – tanító nénit, aki az alsó tagozatot tanította, és akire eleinte anyukám főzött Velemben.

Apukám „kuláksága” miatt először nem vettek föl középiskolába. Egy szombathelyi ismerős tanárnő, Nelli néni (aki ismerte a kőszegi gimnázium kommunista igazgatóját) közbenjárására mégis a kőszegi gimnázium tanulója lehettem. Apukám katonai bőrdíjával – akkor már tudtam váz föllött is biciklizni – bekerekkeztem a városba. Akkor még nem lehettem kollégista, így az özvegy Mariska nagynénémnél laktam. Az államosítás után egy szobája maradt. Ő aludt az egyik ágyon, a két fiát (akik akkor már szintén középiskolába jártak) a másik ágyba fektette, hogy nekem helyet tudjon adni az ágyak végénél levő sezlonon.

Jól tanultam a gimnáziumban. A kulákság vádja lassan halványult, és fölvettek a kollégiumba. Így Mariska néninél megszűnt a kényelmetlen helyzet. Nagyon szép, kétemeletes, a Jurisich Miklós Gimnázium mögött levő kollégiumban laktam három évig. (Kelcz-Adelffynek hívták ezt az épületet, ma is megvan.) Nem tudom, mi volt korábban. Sokáig azt hittem, hogy ott játszódik Ottlik Géza *Iskola a határon* című regénye, de ma már tudom, hogy a Gyöngyös patakon túli katonatisztképző, majd MÁV-árvaház, később beszédhibás gyerekek országos iskolája volt a regény helyszíne. Harmincnégyen is aludtunk egy hálóteremben, ahol a helyiség két oldalán elhelyezett zongorákon a kollégista tanítóképzősök gyakoroltak.

Az erősen kommunista érzelmű igazgatónő mellett nevelőtanáraink többen – köztük Zsóka néni – apácák lehettek. Tanítani nem engedték őket, de kollégiumi nevelőtanárként elhelyezkedhettek. Rám Zsóka néni külön figyelt. Láta, hogy tempomba járok, és észrevette, hogy tudok söpörni.

Kőszeg város elitje abba az iskolába járatta a gyerekeit. A bankigazgató, az orvos, a mérnök és a tanárok gyerekei voltak az osztálytársaim, köztük tizenegy kitűnő, nyolc jeles tanuló.

Harmadikban kezdtem arra gondolni, hogy orvos leszek. Apukám azt mondta erre: „Ne vágd olyan nagy fába a fejszédet! Legyél inkább postás!” Ezt a munkát azonban el sem tudtam képzelni magamnak.

Pestre akartam jelentkezni az orvosira. Osztályfőnököm, dr. Horváth Boldizsár (Párizsban a Sorbonne Egyetemen tanult, valószínűleg bencés

lehetett, kiváló történelemtanár volt) megkérdezte: „Miért akarsz Pestre menni”? Megmondtam, miért: mert nagynénim, anyukám nővére ott lakik.

– Egy ilyen kis falusi lány ne menjen Pestre! Menj Pécsre!

– Jóformán azt sem tudom, hol van!

– Nem baj. Szép város, oda jelentkezz!

Neki köszönhetem, hogy Pécsre kerültem. A velemi párttitkárnak (akinek erdész volt a főfoglalkozása) pedig azt, hogy – 1957-ben – fölvettek az orvosira, sőt a kollégiumba is.

Abban az időben minden jelentkezőről káderlapot küldtek a helyi párttitkárnak, azt ki kellett töltenie. Rajta múlt a felvétel. Már végzett orvos voltam, az Írottó alatt (a Kalapos kőnél, az Irtásoknál, ahol csodálatos a bükkerdő, tele ciklámennel) éppen szoptattam első gyerekünket, Lacit, amikor ez a volt párttitkár odajött hozzánk, és beszélgetni kezdtünk. Akkor mondta el: „Na, most már elárulhatom: nem akartam *ennek a kislánynak* tönkretenni a jövőjét, és nem írtam be a káderlapjára, hogy az apja kulák volt.”)

Pécsről (Velem és Kőszeg után) az első tapasztalatom: nagyon szokatlan volt nekem, hogy nem látszik a vasárnap/ünnep és hétköznap különbsége, és az utcán nem köszönnek egymásnak az emberek.

A 48-as téren levő kollégiumunkban első évben „csak” nyolcágyas szobában aludtunk, később négy-, majd kétágyasban. Annyira nem volt önbizalmam, hogy az első félévben a magammal hozott kevés holmimat sem raktam ki a kisböröndömből, arra gondolva, hogy úgyis megbukok.

Kémiakollokvium volt az első próbatétel. Tudtam, nem könnyű vizsga, és a vizsgáztató is nagyon szigorú, ráadásul nem szereztem meg a szorgalmi jegyet, mert a gyakorlatokon nem aktivizáltam magam. Kollégistársaim is aggódtak értem. Nagyon jól feleltem, azután a vizsgáztató kémiai egyenleteket diktált föl a táblára, biztos volt benne, hogy nem oldom meg. Megoldottam. Így kezdődött. Ez a sikeres vizsga adott önbizalmat. Tengelici évfolyam- és csoporttársammal, egy özvegy napszámos lányával tanultam együtt, ami hasznomra vált. Mari nagyon törekedett, hogy átmenjen; vasárnap is korán fölébresztett, hogy tanuljunk. Gyermekgyógyász lett.

Anatómiából Szentágothai Jánosnál szigorlatoztunk. Ennek a jeles vizsgának sokat köszönhettem. Mivel nem Pécsen voltam szigorló, ha-

nem Szombathelyen, és sem KISZ-, sem DISZ-tag nem voltam (a klinikákon, a kórházakban elsősorban a párt- és KISZ-tagok kaptak állást), a jó eredményem nélkül semmi esélyem nem lett volna Pécsen állást kapni.

A férjem, József évfolyamtársam volt, és nagyon jó tanuló. Amíg tanultam, az időmet, az érzelmeimet, a lelkerőmet nem pazaroltam el olyan kapcsolatokra, amelyek elterelhettek volna a tanulástól. Egyik évfolyamtársnóm a kollégium teakonyhájában gyakran mondogatta főzés közben: „Hát... te meg Jóska nagyon összeillénétek!” Addig-addig beszéltek nekem a többiek Jóskáról, hogy én is szerelmes lettem bele.

Ötödévesek voltunk, amikor évfolyam-kiránduláson Budapest környékén jártunk, és a Dunán is hajóztunk. Akkor ismertem meg jobban a gondolkodásmódját. Azt már tudtam, hogy hívó, mert hétköznap az Ágoston téri oldalkápolnába járt szentmisére ő is. Mindig azt gondoltam, hogy más vallásúhoz, külföldihez, dohányoshoz nem tudnék feleségül menni. Fontos volt nekem, hogy a férjem okos, kitartó, önálló és komoly gondolkodású legyen.

Utána elmentem Szombathelyre szigorlónak, ő pedig Pécsen maradt. Minden harmadik hónapban jöttem Pécsre vizsgázni, akkor találkozhattunk. Ez nem volt sok, de naponta küldött expressz ajánlott levelet. Jóska igényes nevelést kapott, bár a szülei egyszerű vendéglősök voltak. Zeneiskolában tangóharmonikázott, kiválóan csellózott, tekintélyes tanároktól vehetett angol és német nyelvi és filozófiai magánórákat. Nekem nem voltak ilyen lehetőségeim, amit hiányként éltem meg később.

1963. március 15-én Velemben megtartottuk az eljegyzésünket. Édesapjával jött, de nem akarták beengedni őket a faluba, mivel határsávon laktunk. Hiába bizonygatták, hogy mi a jövedelük célja. Azt firtatták a határőrök, milyen a rokoni fokozat. „Még nincs, de ha nem engednek be bennünket, lehet, hogy nem is lesz.” Végül kinnal-bajjal beengedték őket.

Május 18-án tartottuk meg a polgári esküvőt. Ahhoz, hogy Pécsen egyáltalán állásért folyamodhassak, pécsinek kellett lennem. Három hónapig leendő anyósommal laktam egy szobában, jövendőbelim pedig az édesapjával.

Szeptember 21-én 8 órakor volt a Havihegyi templomban az esküvőnk, 10 órakor pedig az egyetemen az avatásunk. Mindkettőnköt summa

cum laude avattak. Az avatás után odajött hozzánk egy újságíró, és érdeklődött: „Mik a terveink?” Azt válaszoltam, hogy gyermekgyógyász szeretnék lenni. Jóska pedig kutatóorvos. Akkor még nem tudtam, hogy az én „karrierem” első sorban az anyaság lesz.

Végzésünk után, amikor állást kezdtem keresni, váratlanul becsöngetett hozzánk két volt évfolyamtársunk Szentágothai profnak azzal a kérésével, hogy állás ügyben menjek be hozzá. Fölvettek az Anatómiai Intézetbe. Ott hat évig dolgoztam, és nagyon jól éreztem magam; a legjobb munkahelyemnek bizonyult, bár hallgató koromban azt gondoltam, amikor ízületeket boncoltunk levágott csontrészekkel – térd, könyök –, hogy bárhol tudnék dolgozni, de ott nem. Nagyon megszerettem azt a munkát, különösen az oktatást. Két év elteltével tanársegéd lettem. Közben arra is rájöttem (mert az ember sok mindent nem tud magáról), hogy jó érzékem van az oktatáshoz. Amikor huszonnégy évesen végeztem, rögtön oktatni kezdtem első- és másodéves csoportokat. Minden évfolyamnak heti 2 × 2 anatómiagyakorlata volt, ami azt jelentette, hogy heti nyolc órát a boncteremben töltöttem formalinos tetem mellett.

Férjem az Élettani Intézetben kapott állást. Már orvostanhallgatóként is ott dolgozott a Grastyán-féle kutatócsoportban. Egyik csoporttársam az idegklinikán kezdett dolgozni, ahova nem akart menni, és megkérdezte férjemet, hogy nem cserélne-e vele. Cseréltek, így Jóska az idegklinikán szakvizsgázott ideg- és elmegyógyászatból. Mindkét osztályon sokat dolgozott; nagyon szerette ezt az orvosi területet. Eleinte hetente kétszer ügyelt. Heti kétszer kísérleteztek, többször éjszakába nyúlóan.

A várossal nem tudtam sokat ismerkedni, de a Széchenyi tér, a színház, a Székesegyház környékét és néhány múzeumot jól ismertem. Vasárnaponként férjemmel és kisgyermekünkkel sokat kirándultunk a Mecsekben, tehát nem városnézéssel töltöttük az időt, mert férjem is vágyódott a szabadba a nehéz idegklinikai munkája után. Két éven belül négy gyerekünk született (az ikrekkel együtt). Akkoriban a szülési szabadság négy hónap volt. Áldom anyósomat és apósomat, mert nekik köszönhettem, hogy böl-

csőde igénybevétele nélkül tudtam visszamenni dolgozni. Laci még nem volt egyéves, amikor megszületett Évi, és még kétéves sem, amikor császármetszéssel világra jöttek a koraszülött ikrek. Sajnos az ikrekből a kislány, Ági meghalt. Tamás is csodával határos módon maradt életben. Nem találtak működő inkubátort a gyerekklinikán. Tamás nem volt olyan pici, de akkor még a koraszülött-ellátás fejletlenebb volt, mint most. Az állatkísérletektől vittek inkubátort, és abba tették Tamást. Az is csoda, hogy a szemének nem lett komolyabb baja. Szemüveges, de nem vakult meg, mint sok koraszülött az inkubátorban a tömény oxigéntől.

Tizenhét éven át a férjem szüleinek házában, 48 négyzetméteren, kétszoba-hallos lakrészben éltünk. Évekig a sógorom is ebben a családi házában lakott feleségével. Szegénységből jöttem, ez és anyósoméj jósága segítette ezt a helyzetet elviselni.

Negyedik gyermekünk születése után meglátogattott egy volt évfolyamtársnőm Szombathelyről, és körülnézve a szűk lakásunkban, látva a sok gyerekágyat, tömören megállapította: „Éva, mi vagy te? Egy cseléd!” Nem vettem rossz néven tőle, mert azt néztem, hogy ki mondja, nem azt, hogy mit. Amellett rendíthetetlenül biztos és boldog voltam az anyaságban.

Negyedik alkalommal úgy mentem szülni, hogy előtte a munkahelyemen egész nap járkáltam föl a létrára, le a létráról, mert a hallgatóknak készítettem elő a szövettani vizsga metszetsorozatait. A munkahelyemről busszal fölmentem a szülészetre, és azonnal a szülőasztalra fektettek. Egy órán belül meg is született Edit.

Szerettem az Anatómiai Intézetben dolgozni, különösen az oktatást. De világossá vált, és feletteseim is látták, hogy ennyi gyerek mellett nem tudok vasárnap is bejárni az intézetbe. Mivel negyedik gyermekünk születése után négy hónappal lehetőségem nyílt laboratóriumi szakvizsgát tenni, a gyerekekre való tekintettel a laboratóriumi munkát választottam. Itt nem volt ügyelet, és a betegekkel kapcsolatos gondokat sem kellett hazavinni. Nagyon terjedelmes volt a szakvizsga tananyaga, és gyakorlati vizsgát is kellett tenni. Editet mózeskosárban vittem a vizsgára, amely jól sikerült. Utána az Anatómiai Intézetből

a Munkácsy Mihály utcai rendelőintézetbe kerültem laborszakorvosnak. Nem vágytam főorvosi beosztásra, biztattak ugyan a munkatársaim, pályázzam meg, de nem tettem, mert nem vagyok vezetőalkat.

A gyerekek nagyon jól tudtak együtt játszani. Egyszer, amikor mentem haza, láttam, hogy Tamás négykézláb mászik, és Évi a hátán ül, nyakában a fésülködőkendőm, fején apósom kalapja, kezében egy baba.

– Évikém! Mit csináltok? – kérdeztem.

– Menekülünk Egyiptomba – hangzott a válasz.

– És miért van rajtad a papa kalapja is?

– Mert én vagyok Szűz Mária és Szent József is.

Sokat civakodtak is ketten, olyankor legidősebb fiunk, Laci – bár csak egy évvel volt idősebb – bölcs kívülállóként kibékítette testvéreit.

Laci érettségije előtt egy évvel költözünk be egy kertvárosi panellakásba. Minden gyerekünk tanulhatott német és angol nyelvet és valamilyen hangszerre. Laci oboázott, Évi hegedült, Tamás csellózott, Edit zongorázott, Eszter pedig fuvolázott. Volt, hogy együtt is muzsikáltak.

Laci orvosként Pécsen a 400 ágyas klinika belgyógyászatán dolgozott; először belgyógyász, majd kardiológiai szakvizsgát tett. Kezdő orvosként másfél évig Amerikában egy professzor kísérleteit végezte. Első kislányuk, Anna, még nem volt egyéves, amikor kiutaztak. Anna ma már négygyermekes édesanyja. A professzor szerette volna, hogy Laci kint maradjon, de ő hazajött családjával. Marci unokám kint született. Ő ma már szintén négygyermekes apuka. Laci orvosi munkája mellett az egyetem oktatási dékánhelyettese. Havonta egy hosszú hétvégére kiutazik Münchenbe, hogy ott egy kis rendelőintézetben kardiológiai betegeket lásson el. Ezzel egészíti ki a (hét gyereke fölneveléséhez szükséges) jövedelmét. Lacinak és feleségének, Áginak négy lánya és három fia született.

Évi a Művészeti Szakközépiskolába járt hegedű szakra, majd miután elvégezte Pécsen a Zeneművészeti Főiskola hegedű és szolfézs szakát, a zeneiskolában tanított. Jóllehet kifejezetten nem beszélt ilyesmiről, megérezttem, hogy szerzetesi hivatása lehet. Ez lehetetlennek tűnt a nyolcvanas években Magyarországon. Szöllősy Júlia (ferences közösségük⁷ alapítója) magyarországi látogatásait követően, 1988-

ban Évit is hívta Ausztriába pár hétre, miután tavasszal titokban jelölt lett az új közösségben. A társadalmi változásokat követően, 1989 őszén Évi Budapestre költözött néhány társával a Pasaréten letelepedett új közösségbe. Szomolyán, Bükkszentkereszten, Arlóban és Miskolcon is élt több évig a helyi nővérközösségben. Közben elvégezte a teológiát, a szociális és családsegítő lelkigondozói, valamint a mentálhigiéné szakot, lelki vezetést és kántorkodást tanult.

Tamás papi hivatással jelentkezett a pécsi püspöknél, Cserháti Józsefnél, aki a Központi Szemináriumba (Teológiai Akadémia – Budapest) küldte őt. Az akkor még kötelező kétéves katonai szolgálatot egészségügyi okokból elkerülte, így tizennyolc évesen kezdte meg teológiai tanulmányait. Kiscsoportvezető papjuk hatására egy akkor még Magyarországon ismeretlen közösségben – Németországban – szerzett tapasztalatai alapján írt teológiai licenciátusi dolgozatot *Speciális istentapasztalat* címmel. Utána kiköltözött Németországba többedmagával, ebbe a közösségbe. 1993-ban ötödmagával Joseph Ratzinger (későbbi XVI. Benedek pápa) szentelte pappá Rómában, a Falakon kívüli Szent Pál-bazilikában. Ratzinger bíboros már ismerte Tamást, mert több alkalommal a közösségükben nyaralt. Tamás azóta is Németországban él. Münchenben, a Maximilian Ludwig Egyetemen doktorált. *Isten új népe?* című disszertációját 2016-ban XVI. Benedek pápa szép levélben köszönte meg.

Edit Pécsen a Leőwey Klára Gimnázium német nemzetiségi tagozatán érettségizett, majd a fővárosban a gyógypedagógiai főiskolán logopédia szakon végzett. Bent akarták tartani a tanteremben, de ő huszonkét évesen férjhez ment Budapesten Péterhez, és családanyaként szolgált. Nyolc gyermekük született: öt fiú és három lány. Nemrég kezdett logopédusként dolgozni kisgyermekkel.

Eszter is a Leőwey Klára Gimnázium német nemzetiségi tagozatán érettségizett. Zalaegerszegegen végezte el a gyógytornász szakot. Bár biztattuk, nem akart orvos lenni. Dolgozott a Honvédkórházban, majd kiment abba a németországi közösségbe, ahol papként Tamás is elköteleződött. Közben szakfordító vizsgát tett német nyelvből. Háromhavonként haza kellett jönnie,

meghosszabbítani kint tartózkodási engedélyét. Ezt idővel terhesnek találta, ami közrejátszhatott abban, hogy amikor német közösségének szüksége lett orvosra, felvetésükre igent mondott a müncheni orvosi egyetem elvégzésére. Családorvosként dolgozik. Evangélikus férjével szeretetben, de sajnos gyermektelenül élnek.

A férjemet nagyon megviselte a professzorváltás a klinikán. Akkortájt született meg az a rendelet, amely szerint minden hatvanöt éves professzornak nyugdíjba kellett mennie. A német hallgatók oktatását boldogan elvállalta volna, de az új professzor nem alkalmazta. Amikor ki kellett költöznie a munkahelyi szobájából, másnap reggelre, 69 évesen meghalt. Ez tizennégy éve történt. Hirtelen halála rádöbbenett minket arra, hogy szánjunk még több időt családi kapcsolataink ápolására. Ennek egyik jele, hogy azóta minden nyáron 4-5 napot együtt tölt a családuk apraja-nagyja, ami ma már harminc fölötti létszámot jelent.

Mindent Istennek köszönhetek. Az Ő vezetését – különösen a Szentíráson keresztül – erősen tapasztalom az életemben: tízéves koromban nem haltam meg súlyos tüdőgyulladásban. Lehetetlennek látszott, mégis bejutottam a gimnáziumba. Utána fölvettek az egyetemre az erdész párttitkár jóvoltából. Ez is az Úr útja volt. Hiszem, hogy azok az emberek, akik segítettek, az Ő eszközei voltak. Megismerhettem hívő férjemet. Megszülethettek gyerekeink, és felnevelhettük őket. Várandósságom alatt volt egy vércsoportbeli összeférhetetlenség, de ebből sem lett probléma. Állást kaphattam. Tamás életben maradt. Bár szívbeteg vagyok (többször volt szívizomgyulladásom), mégis – idős korom ellenére – jól vagyok, nagy belső békével. Életemben egyszer néztem meg a Dunántúli Napló apróhirdetését, amelyben egy kedves idős, gyermektelen házaspár életjáradékra és némi készpénz ellenében hirdette meg a házát – akkor még lakottan –, ebben lakom most. Háromszázhatvan érdeklődőből minket választottak. Sikerült az egyházhoz és a hitgyakorláshoz is visszasegíteni őket. Mindezeket Isten személyre szóló ajándékának tartom.

1978. október 12-én részesültem egy karizmatikus tapasztalatban, ami megváltoztatta a gondolkodásmodomat, a hitemet, az életemet, az emberekkel való kapcsolatomat. Reménytelenség érzésével mentem el egy paphoz beszélgetni, ő kérte, hogy nyissam ki a Szentírást, és a Róm 15-nél, annál a résznél nyitottam ki, hogy: „Töltsön el benneteket a reménység Istene teljes erővel és békével a hitben, hogy a Szentlélek erejével bővelkedjete a reményben!” Utána azt kérte a pap, hogy olvassam el az 50. – bűnbánati – zsoltárt, majd megrendítő sírás után mély örömet éreztem, ez hónapokig tartott nagy intenzitással, és máig megmaradt az a bizonyosságom, hogy személyesen szeret Isten. Bíró László (ma már püspök) atya házashittan-csoportjába is jártunk férjemmel. Sértődékenységem sokat szelődött. Komolyabb problémák sem viseltek meg olyan mértékben, mint korábban. Kis imacsoportba jártam rendszeresen, ahol bensőséges imában erősödhetett tovább a bizalmam. Harminckilenc éve tartozom a neokatekumenátus közösségbe. Az első huszonegy évet ebből férjemmel közösen élhettük meg. Ez heti legalább két esti alkalmat jelentett. Alapos bibliaismeretet, az egyház komolyabb szeretetét és egy érettebb, felnőtt hitet kaptam ezáltal, ami nagy áldás számomra. Férjem váratlan halála után egyedül is békességben és jól tudok lenni, és nem érzem magányosnak magam, mert Isten velem van. Ebben persze a közösségbe járás is nagy szerepet játszik. Ha visszanézek életemre, világos számomra, hogy minden lényeges lépésben Isten vezetett.

Tizenöt unoka után már tíz dédunokám születését is megérhettem, és most várjuk a tizenegyediket. Unokáim is rendszeresen tartják velem a kapcsolatot. Igyekszem nem zsarolni őket, tudva, hogy az öregember hajlamos elvárni, hogy többször látogassák meg, és keressék telefonon.

Ami az életemben most a legfontosabb, az a hála Isten iránt.

Jegyzetek

¹ A Szent Koronát, amely a budai vár pánccstermében volt, 1944. október 10-én a vár területén kialakított óvóhelyen ásták el, a nyilas hatalomátvétel után pedig Veszprémben vitték. (Vida Tibor: A Szent Korona Vas megyében)

Ott a Nemzeti Bank sziklabarlang-óvóhelyén, majd továbbmenekítve a kőszegi leánygimnázium tornatermében (!) őrizték. A várható bombatámadások elől a 10 kilométerre levő Velembe vitték, és a Stirling-villa parkjában épített bunkerben helyezték el. A bunker ácsolata ugyanúgy épült, mint a bányaké. „A talpfákat a közeli erdőkből termelték ki. Az építőanyagokat helyi gazdák fuvarozták a helyszínre. A front elvonulása után a lakosság igyekezett a rekvirált építési anyagokból minél többet visszaszerezni.” (Somorjai Béla: A velemi koronabunker. Geodézia és Kartográfia, 1966/4. sz.)

² Nem Endre László lett öngyilkos, hanem az édesapja. A szovjet csapatok elől sokan menekültek az ország nyugati részébe, Velembe is. Oda menekült dr. Endre Zsigmond is a családjával, magával hozva állatállományát is. A gödöllői járás főszolgabírójaként az 1918–1919-es baloldali változásokkal szemben megszervezte a jász-kun redemptiót (jász-kun megváltást). (Zsiga Tibor idézett műve) A történész-szerző tanulmányának 14. jegyzetében közli dr. Endre Zsigmond halotti anyakönyvi adatait is: „Bejegyezve 1944. október 14-én; a halál időpontja 1944. október 12-én [tehát a nyilas hatalomátvétel előtt!] délelőtt 9 óra. [...] Az elhalt foglalkozása: nyugalmazott főszolgabíró, lakhelye: Kiskunfélegyháza, Szentkút, vallása: r. katolikus, kora: 79 év, [...] bejelentő Endre László.”

Zsiga Tibor ezt írja tanulmánya 13. jegyzetében az 1895-ben született Endre Lászlóról: „1921-ben részt vett a nyugat-magyarországi területek megtartásáért folytatott fegyveres küzdelemben. A gödöllői járás főszolgabírója, majd Pest megye alispánja lett. 1937-ben létrehozta a Fajvédő Szocialista Pártot, amely később egyesült Szálasi pártjával. Az ország 1944. március 19-ei német megszállása után a belügyminisztérium adminisztratív államtitkára, Szálasi hatalomra kerülése után a hadműveleti területek kormánybiztosává nevezte ki. 1946-ban a népbíróság halálra ítélte és kivégezték.”

Pálffy József helytörténész szerint (Amikor nyilasok uralták Velemet. Kőszeg és Vidéke, 1994. december) Endre László már augusztus végén megérkezett a faluba. Tájékozódott, nemcsak a településen, hanem a határhoz vezető utakról is. Ezután megérkeztek szülei, nővérei is családotul. Kocsisok, béresek, gazdák is jöttek; lovakat, teheneket, traktorokat is hoztak.

³ „Görgey József 1886-ban született Debrecenben. Szülővárosában, Székesfehérváron és Budapesten végzte iskolai tanulmányait, azután katonai pályára lépett. A Ludovika Akadémia növendéke volt s 1906-ban avatták tisztté. Csapatszolgálatra a 13-as huszárezredhez került. A harctéren megsebesült. A kommunizmus idején Szegeden, Horthy Miklós, akkori fővezér mellett teljesített szol-

gálatot, s kíséretében jött fel Budapestre. Három esztendőn át a kormányzó szárnysegédje volt. Később sennyei birtokára vonult vissza s azóta gazdálkodik.” Országgyűlési almanach az 1927–1932. évi országgyűlésről. (<https://mpgy.ogy.hu>)

A fentieket kiegészítendő: Görgey József százados fontos szerepet játszott Gömbös Gyula, Kozma Miklós és testvére, György mellett Szegeden a tisztí különítmények szervezésében.

Marosi Tibor: Az első tisztí század szegedi megalakulásának körülményei. (<https://www.archivnet.hu>)

⁴ 1898-ban hozták létre a termelő-értékesítő és fogyasztási szövetkezetek Hangya központját – olvasható a Hangya Szövetkezetek honlapján. (<https://www.hangyaszo.hu>)

A Hangya létrehozói észrevették, hogy „a közigazgatási szabadság pompásan csillogó leple alatt sorvasztó folyamat indult meg, s egész vidékeket ítelt halálra. Az üzérszellem hitel formájában adta be a mérget a falu népének... A törvényhozás sem a föld népét, sem a termését nem védte a külföldi verseny megsemmisítő támadásával szemben.” A Hangya a Trianon után nemzetmentő hatást gyakorolt: „Minden idők legsikeresebb magyar összefogása volt fél évszázadon keresztül. [...] 1940-ben 2000-nél több tagszövetkezete, hétszáz ezer tagja, 30 konzervgyára, 20 ipari üzeme és 400-nál több boltja volt.

Az államosítás során az összes Hangya-vagyont kártalanítás nélkül lefoglalták.

⁵ 1938-ban alapította Kerkai Jenő jezsuita. A testület „...pártoktól függetlenül fogta össze és egyesítette az agrárembereket, a törpe és kisbirtokosokat. Meghatározó szerepe volt nemcsak a falu népe lelki és kulturális életének felemelésében, hanem a nincstelen parasztság embertelen szociális helyzetének megváltoztatásában is. [...] Rajk László belügyminiszter rendelete alapján 1946-ban a Magyar Cserkész Szövetséggel együtt föloszlatták, fontosabb embereit deportálták, bebörtönözték.” (<https://lexikon.katolikus.hu>)

⁶ Határvidéknek különleges ellenőrzés alatt álló övezete. Magyar Értelmező Kéziszótár, Akad. Kiad., Bp., 1972. 5245. p. 1950-ben hozták létre 6 megye 15 járásában. 300 ezer embert korlátozott mozgásában, életmódjában. (<https://ugytudjuk.hu>)

⁷ „Hivatásunk a szemlélődésből és a testvériség megéléséből fakadó evangelizáció” – írja magáról honlapján a Szent Ferenc Kisnővérei rend. (<https://szfkisnoverei.communio.hu>)

1981-ben Magyarországra látogatott az akkor már 36 éve Ausztriában élő, magyar származású Szöllösy Juliana Christophora nővér, a keresztes nővérek kongregációjának tagja. Az ő vezetésével alakult meg közösségük. A nővérközösség első sejtjének a keresztes nővérek adatait otthont a karintiai Feldkirchenben. 1989-ben Budapestre költöztek, 1991-ben az Egri Főegyházmegyébe, Szomolyára, egy év múlva Bükkszentkereszten, 1994-ben Arlóban, tíz évre rá Miskolcon alapították nővérházat.